

1. Az alkotmánytervezet háttere

Politikaelméleti és alkotmánytörténelmi íróink közül többen felhívták már a figyelmet az 1790–1791-ben megélt honi politikai irodalomra.¹ Ballagi Géza csak az említett két esztendőből ötszáz politikai iratot dolgozott fel, az 1792 és 1795 közötti időszak termését pedig száz körülire becsülte.² Nemcsak II. Józsefnek „az ősi magyar alkotmány védfalait és épületeit” romba döntő,³ ámbár később visszavont intézkedései, hanem a francia forradalom újabb és újabb fejleményeiről szóló híradások is erősítették a hazai politikai nyilvánosság korábbi kereteinek kitágulását. Röpiratok, cikkek, javaslatok, többé-kevésbé kidolgozott tervezetek sokasága tanúskodik arról, hogy „mily eszmefforrongás szállá meg akkor nálunk is a kedélyeket”.⁴ Ezek sorába illeszkedik Martinovics Ignác alkotmánytervezete is.⁵

A terv eredetije nem maradt ránk. Martinovics a jakobinusok későbbi perében azt vallotta, hogy eredetileg Laczkovics Jánosnak diktálta azt le latinul. Rábízta annak megőrzését is, hogy kellő időben felhasználható legyen.⁶

A per idején úgy tudta, hogy a latin eredeti még megtalálható Laczkovicsnál,⁷ aki nem sokkal később tartott kihallgatásán el is ismerte, hogy Martinovics 1793. szeptember-október táján beszélt neki a magyar alkotmány átalakításáról, és le is diktálta neki az alkotmány tervezetét. Úgy nyilatkozott azonban, hogy végül mind az alkotmánytervet, mind a két jakobinus kátét⁸ megsemmisítette, attól tartva, hogy távollétében illetéktelenek kezébe jutnak.⁹ Martinovics végül a bécsi vizsgálati fogságban ígéretet tett arra, hogy újra leírja az alkotmánytervet,¹⁰ amit német nyelven rövidesen meg is tett,¹¹ s a Kir. Kúrián folyó eljárásban úgy nyilatkozott, hogy az, ha szavakban nem is, de tartalmában egyezik az eredetivel.¹² Benda Kálmán egyébként az alkotmánytervet nem 1793. szeptember-októberre, hanem valamivel előbbre, augusztus elejére datálja, mivel Laczkovics már augusztus 10-én, Pesten kelt, Szily Ádám megyei pénztároshoz írt levelében olyan gondolatokat említ,¹³ amelyek szerepelnek az alkotmánytervben.¹⁴

A projektum mindenestre olyan időben készült, midőn szerzője életútján sajátos vízvonalhoz érkezett. A ferences rendből már korábban kiugrott, majd Európa számos országát bejárta, II. Lipót idején a titkosrendőrség jól fizetett kémjévé avanszált Martinovics 1791 és 1792 fordulóján komolyabb, önálló, állami megbízatást is kapott, a király halála azonban ennek valóra váltását és a tartós udvari szolgálat esélyét meghiúsította. Az új uralkodó, Ferenc, nem kívánta szolgálatait igénybe venni. Martinovics

Komáromi László

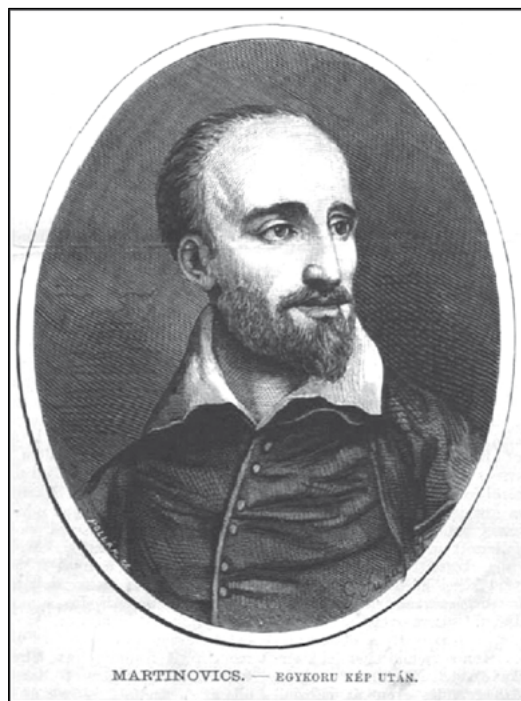
Martinovics Ignác 1793. évi alkotmányterve, különös tekintettel a közvetlen demokratikus intézményekre

még bő két esztendeig bízott abban, hogy mégis kaphat hivatalt az udvarban, ugyanakkor 1793 tavaszától már a magyar köznemesség és a radikális demokraták felé is tájékozódott. Az uralkodó 1793 nyári tervének híre az országgyűlés összehívására, hogy az akkortájt kedvezőtlenül alakuló franciaországi háborúhoz szükséges forrásokat biztosítsa, Martinovicsot épp ebben az időszakban érte: itt volt a lehetőség, hogy az ellenzéki nemességet rávegye az alkotmányreform kiharcolására. Az alkotmányterv és az azt magyarázó, népszerűsítő, elsősorban a megyéknek szánt, bár szét soha nem küldött röpiratok¹⁵ ennek a pillanatnak a szülöttei. A diétát végül az uralkodó, tartva az ellenzéki hangulattól, nem hívta össze. Martinovics még ekkor sem szakított végérvényesen az udvarral. Egy helytartótanácsi állásra pályázott, de végül nem kapta meg. 1794 májusában már nekifogott a két, a nemesi reformereket és a radikális demokratákat külön-külön tömörítő titkos társaság megszervezéséhez. Törvényeinek fókuszában polgári

reformprogram helyett, amelynek megvalósítását sokáig az uralkodótól remélte, mostantól a fegyveres felkeléssel kivívhatni hitt, a Habsburgok uralmának és a nemesi privilégiumoknak is véget vető köztársaság állt.¹⁶

2. Az alkotmánytervezet fő sajátosságai

Az alkotmányterv is ennek az átmenetiségnek a jezeit hordja magán; tartalma ellentmondásos. Benda Kálmán szerint „a patrióta ellenzéki program és a francia polgá-

Martinovics Ignác¹⁷

ri alkotmány elveinek sebtében összecsapott ötvözet”, amelyben „hol Hajnóczy elgondolásaira, hol az 1790. évi rendi követelésekre, hol Montesquieu, Rousseau vagy a girondisták elveire ismerünk rá, de Martinovics saját gondolatai is előbukkannak”. Magyarországot már független köztársaságnak nevezi, amelyben a szuverenitás az egész nemzetet illeti, mégis megtartja az uralkodót és nem vonja kétségbe a Habsburgok trónöröklési jogát. A királyi hatalmat ugyanakkor igyekszik „az 1791. évi francia alkotmány mintájára” korlátok közé szorítani.¹⁸ A projektumot Csizmadia Andor is „hevenyészett alkotásnak” látja, amely

„mégis a patrióta ellenzéki nemesség és a demokrata értelmiség programjának, nem utolsósorban Hajnóczy [...] tervezeteinek és az 1791. évi francia alkotmány intézményeinek nem kis zsenialitással készített ötvözete.”¹⁹

Mind Benda, mind Csizmadia azt a részét látja legeredtibbnek, amely a különböző nemzetiségeknek területi autonómiát kíván biztosítani. Martinovics kifejezetten föderalizmusról beszél, amikor az országot külön erre kijelölt bizottság által tartományokra tervezi osztatni, amelyeknek önálló fegyveres hatalma ugyan nem lehet és szuverénnek sem tekinthetők, de a „fő alkotmánnyal” nem ellentétes saját tartományi alkotmányt fogadhatnak el és iskoláikban, valamint közhivatalaikban saját nyelvüket használhatják.²⁰

Külön, részletes alapjogi katalógust, miként az Emberi és polgár jogok nyilatkozatát az 1791. évi francia alkotmány, Martinovics tervezete nem tartalmaz. Néhány alapvetet és garanciát rögzít csak, mint az önkényes le tartóztatás tilalmát, a jogegyenlőséget, a lelkiismereti, a gondolat-, a vallás- és a sajtószabadságot, s kimondja az ingyenes köznevelés, valamint a szegényeknek nyújtandó intézményes támogatás kötelezettségét. Egyebekben a közhatalom szervezetét és működését írja le. Eszerint a nemzetet, amely a szuverenitás birtokosa, a király, a nemesség és a nép alkotja. Ezek hárman „országos főrendnek” (*Hauptlandstand*) minősülnek, s egyaránt hordozói a szuverenitásnak és elvonhatatlan beleszólással rendelkeznek a közügyek eldöntésébe.

Az országgyűlés e három országos főrend küldötteiből áll. A király és a nemesség százezer forint éves bevétel után küldhetne egy-egy képviselőt, míg a harmadik rend, a nép, lélekszám alapján választ magának képviselőket, minden harminc–negyvenezer fő után egyet. Az országgyűlés évente megújítandó, újraválasztandó. A képviselői megbízatást csak maga az országgyűlés vonhatja el. A három országos főrend képviselői egyetlen kamarában tartják üléseiket, és szavazattöbbséggel hoznak döntést, melyeket paritásos bizottságok készítenek elő. Az ülések nyilvánosak, s a polgárok maguk is terjeszthetnek előpetíciókat és javaslatokat.

A végrehajtó hatalom a király kezében van, de azt egy „nemzeti tanács” által gyakorolja, amelynek tagjait az egyes tartományok választják és felelősek az országgyűlésnek. Létezne külön „magyar minisztérium” is,

amelynek tagjait az országgyűlési bizottságok választják, s feladatuk az, hogy az országgyűlés által tárgyalt törvényjavaslatok lényegéről az uralkodót tájékoztassák. A törvényt is alá kell írnia mind a királynak, mind az illetékes miniszternek, s csak ezt követően kerülhet a nemzeti tanács elé, amely megteszi a szükséges intézkedéseket annak végrehajtása érdekében.

A bíróságok községi, járási, tartományi és országos szinteken szerveződnek. A községi bíróságokon békebírák igyekeznek a feleket békés megegyezésre vezetni; a legfelsőbb bíróságon az igazságügy-miniszter elnököl.

A fegyveres erőt háromszázezer fős magyar hadsereg képezi, amelyből békeidőben csak ötvenezer van felfegyverezve.

A nemesség formailag megtartja címeit, de előjogai lényegében kimerülnek abban, hogy megelőzi a hivatalviselésben a nem nemeseket. A „feudális rendszert” az alkotmánytervezet eltörölni szándékozik. A földbirtokosokat a jövőben tulajdonosnak, a jobbágy-alattvalókat haszonbérloknek neveznék, akik a tulajdonosoknak öt százalék haszonbért fizetnek. A haszonbérleti szerződést öt évre kell megkötöni.

Az alkotmányterv szerint a Magyar Köztársaság mindaddig védelmi szövetségben áll a Cseh Királysággal és Ausztriával, amíg a három állam élén ugyanaz az uralkodó áll. Hódító háborút többé nem indít, és egyetlen nemzet szabadsága ellen sem vonul hadba.

Az állam adóbevételei és az elvont egyházi javak egy nemzeti alapot képeznek a közkiadások fedezése végett.

3. Ősgyűlések és közvetlen demokrácia: előképek

Martinovics alkotmánytervében feltűnő elemet képez az ún. ősgyűlések (*Urversammlungen*) megjelenése és szabályozása. Az egész VI. fejezet ezekkel foglalkozik, s olyan gyűlésként határozza meg őket, amelyek keretében a polgárok az „eredeti szuverenitást” (*ursprüngliche Souveränität*) gyakorolják. Ennek körébe tartozik az alkotmány elfogadása, az országgyűlési képviselők megválasztása, az országgyűlés által elfogadott törvények elvetése, valamint az akaratnyilvánítás az adók mértékéről és a háborúba lépésről.

Az ősgyűlések (vagy elsődleges gyűlések²¹) intézményét már tartalmazta az 1791. évi francia alkotmány is. A királyság legkisebb területi igazgatási egységeiben, a városokban és a kantonokban hozták létre őket. A választójog gyakorlásának helyszínei voltak: az aktív polgárok kétevente ezek keretében gyűltek össze és választották meg az elektorokat, akik végül képviselőket választottak a Törvényhozó Nemzetgyűlésbe. Közvetlen beleszólásuk azonban a politikai ügyek eldöntésébe nem volt, az alkotmány ugyanis szigorúan a képviselői elvre építette a hatalom gyakorlását.²² De vajon van-e olyan külföldi előképe Martinovics megoldásának, amely maga is a közvetlen demokrácia gyakorlásának keretévé tette az ősgyűléseket? Ha találunk ilyet, az segíthet abban is, hogy pontosítsuk

azoknak a fentebb hivatkozott szerzők által már jelzett forrásoknak a körét, amelyekből Martinovics az alkotmánytervezet elkészítése során merített.

Ehhez időben némileg tovább kell lépünk az 1791. évi francia alkotmány érvényesülésének időszakán. 1793 késő nyarára vagy őszére ugyanis, midőn Martinovics az alkotmánytervet elkészítette, Franciaországban gyökeresen megváltozott a helyzet, s aligha képzelhető, hogy erről ő, aki az eseményeket olyan élen figyelte, ne értesült volna. 1792 augusztusában a francia forradalom második hulláma már túllépett a monarchián, a királyt leváltották, és általános férfi választójog alapján új Nemzeti Konventet választottak, melynek első dolga volt kimondani, hogy a királyságot eltörölték, s hogy csak olyan alkotmány lehet elfogadható, amelyet a nép maga hagyott jóvá.²³

Az utóbbi elv már Rousseau tanainak áttörését jelzi, és a közvetlen demokrácia számára nyit kaput. A Nemzeti Konvent október 19-én deklarációval fordult „a szabadság és egyenlőség minden barátjához”, s alkotmánytervezeteket kért. Több mint 300 tervezet érkezett be, melyek túlnyomó többsége különös szerepet szánt az elsődleges gyűléseknek mint a szuverenitás gyakorlóinak.²⁴ A Konvent egy bizottságot is kiküldött az új alkotmány kidolgozására, melynek szellemi vezéralakja a girondista Nicolas de Condorcet volt. A bizottság végül kisebb változtatásokkal az ő tervezetét fogadta el, s azt 1793. február 15–16-án be is mutatták a Nemzeti Konventnek.²⁵

Condorcet egyik alap gondolata az volt, hogy a nép csak bizonyos jogait engedte át a hatóságoknak (*pouvoirs délégués*), a többi azonban megtartotta (*pouvoirs retenus*), s azokat közvetlenül gyakorolja. Előbbiek körébe elsősorban a végrehajtás és az igazságszolgáltatás tartoznak, míg az alkotmányozás és a törvényhozás, valamint a tisztviselők bíróság elé állítása hatalmi túllépés esetén az utóbbiak részét képezik. Az alkotmányozás és a törvényhozás kapcsán a nép csak a szöveg megszerkesztésének jogát delegálta képviselőire, a végleges dokumentumok elfogadása azonban a nép jogosítványa maradt. E fenntartott jogok legfőbb indoka az, hogy a polgárok örködni tudjanak természetesen egyéni jogaik érvényesülése felett, és ki tudják kényszeríteni azok betartását.²⁷ A közvetlen demokratikus jogok gyakorlásának keretét az ösgyűlések adták, melyeknek jogköreit a girondista alkotmánytervezet hosszasan sorolja. Nemcsak a képviselők megválasztása tartozik rájuk, hanem általában minden olyan kérdés megvitatása

és eldöntése, amely érinti a köztársaság érdekét. Ilyen az alkotmánytervezet vagy az alkotmánymódosítások elfogadása és elutasítása; a javaslatétel egy nemzeti (alkotmányozó) konvent összehívására; a polgárok kívánságának kifejezése a törvényhozó testületnek, ha az valamely, az egész köztársaságot érintő kérdésben ezt kéri; de az ösgyűlések maguk is kérhetik a törvényhozó testületet, hogy fogadjon el új törvényt vagy egy réginek a módosítását, sőt, alkotmányrevíziót is kikényszeríthetnek.²⁸

A lényegében Condorcet által készített bizottsági tervezet azonban hiába mutatták be a Nemzeti Konventben, mert onnan utóbb a hegyparti terror eltávolította a girondistákat, s egy új bizottságot küldtek ki, amely végül erősen megkurtított, módosított formában terjesztette elő az eredeti tervezetet. A konvent ezt fogadta el 1793. június 24-én, majd, összhangban az 1792. szeptember 21-i dekrétummal, július és augusztus folyamán népszavazásra is bocsátották az ösgyűlések keretében, ahol a nép jelentős többséggel (1 801 918 igen, 11 610 nem), igaz, aránylag csekély részvétel mellett (több mint ötmillióan nem szavaztak) jóváhagyta.²⁹

A hegypartiak miatt „*montagnard*” jelzővel is gyakran emlegetett jakobinus alkotmány³⁰ az első francia köztársasági alkotmány lett, egyúttal az első francia országos népszavazás is hozzá kapcsolódik. Hasonlóan a Condorcet-féle tervezethez, ez is jelentős szerepet szánt a nép hatalomgyakorlásának, amely az ösgyűlések keretében történik. Az ösgyűlések a kantonokban legalább hat hónapja letelepedett polgárokból állnak. Gyűlésenként legalább 200, de legfeljebb 600 fő lehet a tagok száma. Megalakulásukkor elnököt, titkárokat és szavazatszedőket választanak. Az ösgyűlések egyrészt a képviseleti hatalom megválasztásának színhelyei: 40 000 főnyi népesség után választható egy képviselő a Törvényhozó Testületbe, melyet évente újraválasztanak. Az ösgyűlések választják továbbá azokat az elektorokat is (200 fő után egyet, 301 és 400 tag esetén kettőt, 501 és 600 tag esetén háromat), akik megynként jelölteké állítanak a végrehajtó hatalmat gyakorló 24 fős végrehajtó tanácsba (a jelöltek közül a Törvényhozó Testület választ).³¹

Másrészt a népi közvetlen hatalomgyakorlás is az ösgyűlések keretében történik. Ennek kapcsán három intézmény említendő. Az ösgyűlésben tömörült polgárok egyrészt jogosultak arra, hogy a Törvényhozó Testület által elfogadott törvényekkel szemben vétót emeljenek. Ez a *népi vétó* a fakultatív referendum elődje, s gyakorlásá-

Nicolas de Condorcet²⁶

nak módja a következő: A Törvényhozó Testület az általa elfogadott törvényeket „javasolt törvény” (*loi proposée*) megjelöléssel megküldi a köztársaság valamennyi községébe. Ezt követően 40 nap áll rendelkezésre a tiltakozásra (*droit de réclamation*): ha ez idő alatt a megyék több mint felében legalább az ösgyűlések tizede tiltakozást jelent be, akkor a Törvényhozó Testület köteles összehívni az elsődleges gyűléseket, ahol szavaznak a javasolt törvényről. A leadott szavazatok többsége dönti el, törvénné válik-e vagy sem. Ha 40 nap alatt nem történik ilyen tiltakozás, akkor úgy tekintendő, hogy a javasolt törvény törvénné vált, mivel a nép hallgatólagosan elfogadta azt. Az alkotmány egyébként felsorolta, hogy mely tárgyakban kell törvényt alkotni. Nemcsak a polgári és büntető jogalkotás, de például az adók és a hadüzenet is törvényi formában szabályozandó ügyeket képeztek, tehát ezek is alá voltak vetve a népi vétó lehetőségének.³²

A második intézmény, amely a nép számára közvetlen beleszólási jogot biztosított volna, az *alkotmányiniciatíva* volt. Ez már a girondista tervezetben is szerepelt, mivel Condorcet szerint a népnek biztosítani kell azt a lehetőséget, hogy alkotmányát mindenkor rugalmasan a társadalmi fejlődés aktuális állásához igazíthassa. Úgy vélte, épp ezzel lehet elkerülni a további forradalmat.³³ Az 1793. évi alkotmányba ez akképp került be, hogy az ösgyűlések jogává tették az alkotmánymódosítási folyamat kezdeményezését. Akárcsak a népi vétónál, itt is arra volt szükség, hogy a megyék többségében legalább az ösgyűlések tizede spontán követelje az alkotmány módosítását. Ebben az esetben a Törvényhozó Testület köteles volt összehívni az ösgyűléseket, amelyek döntöttek arról, hogy szükség van-e egy alkotmányozó nemzeti konventre, amelyet a Törvényhozó Testülethez hasonlóan választottak, és semmi mással nem foglalkozhatott, csak azzal a kérdéssel, amely miatt összehívták.³⁴ Az alkotmányozó nemzeti konventre nézve az 1793. évi francia alkotmány egyéb részletes szabályozást nem tartalmazott. Ellenben a girondista tervezet igen,³⁵ s ebből érthetővé válik, hogy a konvent feladata a nép által követelt alkotmánymódosító javaslat pontos kidolgozása, majd a nép elé terjesztése lett volna. Ha ezt az ösgyűlések elvetették, még egy módosított javaslatot kellett készíteni, de ha azt sem szavazták meg, akkor a konvent feloszlott, s a Törvényhozó Testületnek újra meg kellett kérdeznie az ösgyűléseket, hogy szükségesnek látják-e újabb konvent összehívását. Az 1793. évi francia alkotmány ilyen részletekbe nem bocsátkozott, ahogy a részleges vagy átfogó alkotmánymódosítás között sem tett különbséget.

Külön említendő a *kötelező alkotmányreferendum* intézménye. Ezt már az 1792. szeptember 21-i dekrétum bevezette, mikor kimondta, hogy az alkotmányt a népnek kell elfogadnia. A dekrétumot az 1793. évi francia alkotmány formálisan nem helyezte hatályon kívül, s az alkotmány elején szereplő Emberi és polgári jogok nyilatkozata is megerősítette, hogy a népnek mindig joga van arra, hogy felülvizsgálja és megváltoztassa alkotmányát. Ugyanis egyetlen generáció sem kötheti meg a jövőendő nemzedékeket a saját törvényeivel.³⁶ A girondista tervezet egyébként húszévente kötelezővé tette az alkotmány

felülvizsgálatát, de ezen kívül mindenképpen népi jóváhagyáshoz kötötte az alkotmánymódosító folyamat elindítását, tehát még ha a Törvényhozó Testületől származott is a kezdeményezés, az alkotmányozó nemzeti konvent összehívásához az ösgyűlések beleegyezésére volt szükség.³⁷ Az 1793. évi alkotmányból nem derül ki, hogy az alkotmánymódosító folyamat csak „alulról”, a néptől, vagy „felülről”, a Törvényhozó Testülettől is elindulhatott-e. Az azonban bizonyos, hogy az alkotmánymódosítás vagy egy új alkotmány elfogadását népszavazáshoz, az ösgyűlések jóváhagyásához kötötte. Ez aztán meg is maradt a francia forradalmi hagyományban: népszavazásra bocsátották az 1795. és az 1799. évi alkotmányt is, bár az utóbbi referendum már átvezet a napóleoni gyakorlatba, ahol a módosítást az államfő kezdeményezte, rendszerint azért, hogy saját legitimitációját és hatalmát megerősítse.³⁸

4. Ösgyűlések és közvetlen demokratikus intézmények Martinovics alkotmánytervében

Martinovics alkotmánytervében az ösgyűlések sajátos, a monarchiához és a három „országos főrendhez” adaptált formában jelentkeznek. A király és a nemesség is „ösgyűlési státussal” rendelkezik: 100 000 forint éves bevétel után képezhetnek egy-egy ösgyűlést. A harmadik rend, a nép, 30 000–40 000 főnként alkot egy ösgyűlést, de a tárgyalás lehetővé tétele érdekében nem mindnyájan gyűlnek össze egyszerre, hanem községenként 1000 fő után egy, majd minden további 200 fő után további egy képviselőt delegálnak, akik összegyűlve gyakorolják az ösgyűlések jogait.³⁹ Tulajdonképpen sajátosan ötvöződnek itt az 1791. és 1793. évi francia alkotmányokban már szereplő ösgyűlések és elektori gyűlések. A Martinovics-féle ösgyűlések delegáltjai akár az 1791. évi francia alkotmány elektori gyűléseinek is megfelelőek lennének, ha nem adna nekik közvetlen demokratikus jogokat, miként az 1793. évi francia alkotmány az ösgyűléseknek. Mert bizony ad: mindhárom említett közvetlen demokratikus intézmény nyomai fellelhetők Martinovics tervezetében is.

Ami a *népi vétót* illeti, a tervezet csak annyit rögzít, hogy a törvényeket a nemzet hatheti hallgatásával lehet elfogadni,⁴⁰ amihez máshol még hozzáteszi, hogy az ösgyűlések elvethetik az országgyűlés által elfogadott törvényeket, ha ezek számukra károsnak tűnnek, továbbá kifejezik akaratukat az adók mértékéről és a háborúba lépésről.⁴¹ Az ilyen vétóeljárás megindításának, a megkívdant többségnek a leírása hiányzik, de az 1793. évi francia alkotmányban szereplő intézmény körvonalai, a törvény(-javaslat) ösgyűlések általi elvetésének, valamint hallgatólagos elfogadásának lehetősége, sőt nevesítve a szokásos törvényhozáson kívül az adóügyek és a hadba lépés is, mint a vétónak alávetett tárgyak, megjelennek. A Martinovics által a hallgatólagos elfogadáshoz megkövetelt hat hét is igencsak közelít az 1793. évi francia alkotmány által megkövetelt 40 naphoz.

Az *alkotmányiniciatíva* még ennél is egyszerűbb formában jelentkezik Martinovics alkotmánytervében: egy félmondattal a törvényhozó testület jogává teszi az alkotmánytervezet elkészítését is, ha ezt a nemzet háromnegyede követeli.⁴² Itt ugyancsak hiányoznak a részletszabályok, de világos, hogy a kezdeményezés az ösgyűlésekbe szerveződött néptől is származhat, amire az 1791. évi francia alkotmány nem adott lehetőséget. Nem tudjuk meg, hogy a nemzet háromnegyede miként számítandó, ami bonyolult kérdéseket vethet föl, mivel a népi ösgyűléseket lélekszám, a királyi és a nemesi ösgyűléseket viszont éves bevétel alapján alakították meg. Az sem derül ki, hogy a háromnegyedes kezdeményezést megelőzn-e egy olyan első fázis, mint az 1793. évi francia alkotmány szerint, ahol egy jóval kisebb arányú népi (ösgyűlési) követelés indítja el a folyamatot, s ezt követi egy külön népszavazás arról, hogy egyáltalán összehívjanak-e alkotmányozó konvenciót. Az is feltűnő, hogy Martinovics nem külön alkotmányozó konvencióra, hanem a rendes törvényhozásra bízta az alkotmánytervezet kidolgozását.

Végül a *kötelező alkotmányreferendum* körvonalai is felsejlenek Martinovics művében. Hasonlóan az 1792. szeptember 21-i dekrétumhoz, rögzíti ugyanis, hogy az alkotmányt az egész nemzetnek kifejezetten el kell fogadnia, máshol pedig hozzáteszi, hogy az ösgyűlések jóváhagyják vagy elvetik az országgyűlés által elkészített alkotmánytervezetet.⁴³ Nem lehet tehát szó arról, hogy a király vagy az országgyűlés a nép feje fölött alkotmányozzon; szükség van az eredeti szuverenitás hordozóinak, az ösgyűléseknek a kifejezett hozzájárulására is.

5. Konklúzió

Az említett közvetlen demokratikus intézmények megjelenése Martinovics alkotmánytervében azt valószínűsíti, hogy a szerző a tervezet elkészítése során az 1793. évi francia alkotmányt is forrásként használhatta. Ezt a feltevélezt erősíti az is, hogy az országgyűlés megújítását (újraavasztását) a tervezet egyévente írta elő, hasonlóan a francia Montagnard alkotmányhoz, de szemben az 1791. évi alkotmánnyal, amely kétéves törvényhozási ciklusokat rögzített. A népi vétó és a népi alkotmánykezdeményezés gondolatát máshonnan nem nagyon vehette. Condorcet girondista tervezetéből is csak az utóbbit, mert az a népi vétót nem tartalmazta. A kölcsönzés mellett szól még az 1793. évi francia alkotmány aktualitása: június 24-én fogadta el a Nemzeti Konvent, s ezt követték július és augusztus folyamán a szavazások a legtöbb ösgyűlésben. Ezekre a fejleményekre minden bizonnyal Martinovics is fölfigyelt.

Sajátos egybeesés, hogy amint az 1793. évi francia alkotmány sem vált soha a gyakorlatban alkalmazott jogforrássá, mivel a Nemzeti Konvent októberben felfüggesztette annak hatályba léptetését a béke beálltáig, úgy Martinovics tervezete sem lett soha hatályos jogforrás. A diétán nem terjesztették be. Még az sem mondható el róla, hogy a közvélemény értesült volna a tartalmáról. Komoly nyilvánosságot soha nem kapott irat maradt. Mindez nem von le semmit annak a ténynek az érvényéből, hogy Magyarországon ez volt az első, készítője által normatív erejűnek szánt dokumentum, amely a részletekben kidolgozatlanul bár, de tartalmazta a modern közvetlen demokratikus intézmények első csírait.

KOMÁROMI, LÁSZLÓ

Der Verfassungsentwurf von Ignác Martinovics aus dem Jahre 1793 mit besonderer Berücksichtigung der direktdemokratischen Institutionen (Zusammenfassung)

Ignaz Martinovics (1755–1795), Franziskaner, später Professor in Lemberg, Geheimagent Leopolds II und schließlich Organisator der ungarischen Jakobinerbewegung, verfasste seinen Verfassungsentwurf in der Zeit zwischen August und Oktober 1793. Martinovics meinte, dass er die progressiven Kräfte des Adels für seinen Entwurf gewinnen und im Landtag Reformen durchbringen kann. Er plante die Monarchie zu behalten, aber er wollte die Vorrechte des Königs und die Privilegien des Adels abschaffen und die Vertretung des Volkes sichern. Als mögliche Quellen für den Entwurf haben bisherige Forschungen die Ideen von Montesquieu und Rousseau, die Forderungen der ungarischen Stände im Jahre 1790 und die französische

Verfassung von 1791 identifiziert, obwohl auch festgestellt wurde, dass Martinovics großenteils auch eigene Gedanken formulierte. Bemerkenswert ist jedoch, dass er den Urversammlungen, die in der französischen Verfassung von 1791 für die Wahl der Wahlmänner verantwortlich waren, auch direkte Mitwirkungsrechte gab: sie wären befugt gewesen, gegen vom Landtag verabschiedete Gesetze ein Veto zu erheben, eine Verfassungsrevision zu fordern und die Verfassung und ihre Änderungen anzunehmen. Dieser Aufsatz kommt zur Schlussfolgerung, dass Martinovics die erwähnten Institutionen (Volksveto, Verfassungsinitiative und obligatorisches Verfassungsreferendum) aus der französischen Montagnard-Verfassung von 1793 übernommen hat.

- ¹ BALLAGI Géza: *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*. Budapest, 1888. Franklin Társulat, IV–V. p.; MARCZALI Henrik: Alkotmánytervezetek 1790-ben. *Budapesti Szemle*, 1906. 351. sz. 395. p.; CSIZMADIA Andor: A magyar jakobinusok alkotmánytervezetei. *Altam és Igazgatás*, 1959. 5. sz. 352. p.; újabban SCHLETT István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon*. 1. kötet. Budapest, 2009. Századvég Kiadó, 292. p.
- ² BALLAGI 1888. 283. p.
- ³ FRAKNÓI Vilmos: *Martinovics és társainak összeesküvése*. Budapest, 1880. Ráth Mór, 6. p.
- ⁴ SZALAY László: *Publicistai dolgozatok*. II. kötet. Pest, 1847. Heckenast Gusztáv, 16. p.
- ⁵ Entwurf einer neuen für Ungarn bestimmten Konstitution. In BENDA Kálmán (szerk.): *A magyar jakobinusok iratai I. A magyar jakobinus mozgalom iratai*. Budapest, 1957. Akadémiai Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, 897–908. p.
- ⁶ Martinovics 1794. augusztus 14-i kihallgatása. In BENDA Kálmán (szerk.): *A magyar jakobinusok iratai II. A magyar jakobinusok elleni felségértés és hűtlenségi per iratai 1794–1795*. Budapest, Akadémiai Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, 1952. 58. p.
- ⁷ Martinovics 1794. augusztus 13-i kihallgatása. In BENDA II. 1952. 57. p.
- ⁸ A Reformátorok Társaságának írt latin nyelvű és a Szabadság és Egyenlőség Társaságának írt francia nyelvű kátékat lásd BENDA I. 1957. 1003–1014. és 1018–1036. p.
- ⁹ Laczkovics 1794. augusztus 25-i vallomása. In BENDA II. 1952. 85–87. p.
- ¹⁰ Martinovics 1794. augusztus 22-i vallomása. In BENDA II. 1952. 61. p.
- ¹¹ Martinovics 1794. augusztus 28-i vallomása. In BENDA II. 1952. 131. p.
- ¹² Martinovics 1794. december 17-i vallomása. In BENDA II. 1952. 286. p.
- ¹³ BENDA I. 1957. 923–924. p.
- ¹⁴ BENDA I. 1957. 897. p.
- ¹⁵ BENDA I. 1957. 908–922. p.
- ¹⁶ Martinovics pályáivére lásd BENDA I. 1957. LXIV–LXXIX. A fenti bekezdésben is erre az összefoglalóra támaszkodtam.
- ¹⁷ *Vasárnapi Ujság*, 1895. 21. sz. 341. p.
- ¹⁸ BENDA I. 1957. LXXII. p.
- ¹⁹ CSIZMADIA 1959. 360. p.
- ²⁰ I. fejezet: Von der Benennung und Eintheilung Ungarns és XVII. fejezet: Von dem Federalismus der Nation.
- ²¹ A tárgyalta francia alkotmányok az „elsődleges gyűlések” (*assemblées primaires*) megnevezést használják. Azért maradok az „ösgyűlések” megjelölésnél, mert ez jobban megfelel Martinovics német szóhasználatának (*Urversammlungen*).
- ²² „La Nation, de qui seule émanent tous les pouvoirs, ne peut les exercer que par délégation. – La Constitution française est représentative: les représentants sont le Corps législatif et le Roi.” Constitution du 3 septembre 1791, III. cím, 1. cikkely. DUGUIT, Léon – MONNIER, Henry – BONNARD, Roger: *Les constitutions et les principales lois politiques de la France depuis 1789*. 7e édition par BERLIA, Georges. Paris, 1952. R. Pichon & R. Durand-Auzias, 6. p. Az ösgyűlésekre lásd uo. I. fejezet, II. rész, 8–9. p.
- ²³ Lásd az 1792. szeptember 21–22-én hozott dekrétumokat: „La Convention Nationale déclare: – 1° Qu’il ne peut y avoir de Constitution que celle qui est acceptée par le peuple [...]”. „La Convention Nationale décrète à l’unanimité que la royauté est abolie en France.” DUGUIT–MONNIER–BONNARD 1952. 33. p.
- ²⁴ KÖLZ, Alfred: *Neuere schweizerische Verfassungsgeschichte. Ihre Grundlinien vom Ende der Alten Eidgenossenschaft bis 1848*. Bern, 1992. Stämpfli és Cie AG, 76–77. p.
- ²⁵ Plan de Constitution présentée à la Convention nationale les 15 et 16 février 1793 l’an II de la République (Constitution girondine), DUGUIT–MONNIER–BONNARD 1952. 33–61. p.
- ²⁶ upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/38/AduC_018_Condorcet_%28J.A.N.%2C_1743-1794%29.JPG
- ²⁷ KÖLZ 1992. 78–80. p.
- ²⁸ Art. 29–30. A törvényhozó testület által elfogadott törvények utólagos népi ellenőrzésével és a népi törvényjavaslat kérdésével külön, részletes cím foglalkozik, ahogy az alkotmánymódosító nemzeti konventekkel is. DUGUIT–MONNIER–BONNARD 1952. 37–38., 51–54. p.
- ²⁹ KÖLZ 1992, 80–81. p.; DENQUIN, Jean-Marie: *Référendum et plébiscite. Essai de théorie générale*. Paris, 1976. R. Pichon & R. Durand-Auzias, 40. p.
- ³⁰ *Acte constitutionnel du 24 juin 1793 et Déclaration des droits de l’homme et du citoyen*. DUGUIT – MONNIER – BONNARD 1952. 62–73. p.
- ³¹ Art. 11-23, 37–38, 62-63. DUGUIT–MONNIER–BONNARD 1952. 66–67., 69. p.
- ³² Art. 54, 59–60. DUGUIT–MONNIER–BONNARD 1952. 68. p. Ezzel szemben bizonyos kérdések, például a haderó éves meghatározása és a közbiztonsággal kapcsolatos intézkedések, dekrétummal voltak szabályozhatók. Uo. art. 55. Az, hogy népi vétó esetén a javasolt törvény sorsát a leadott szavazatok száma és nem a törvényjavaslatot támogató és ellenző ösgyűlések (vagy megyék) száma döntötte volna el, csak az alkotmányozási folyamat során lezajlott tárgyalásokon elhangzottakból lehet kikövetkeztetni. KÖLZ 1992. 84. p.
- ³³ KÖLZ 1992. 80. p.
- ³⁴ Art. 115–117. DUGUIT–MONNIER–BONNARD 1952. 72. p.
- ³⁵ IX. cím. DUGUIT–MONNIER–BONNARD 1952. 53–54. p.
- ³⁶ Art. 28. DUGUIT–MONNIER–BONNARD 1952. 64. p.
- ³⁷ Titre IX, art. 4 et 7. DUGUIT–MONNIER–BONNARD 1952. 53. p.
- ³⁸ Lásd FREI, Christoph: *Direkte Demokratie in Frankreich: Wegmarken einer schwierigen Tradition*. (Vorträge am Liechtenstein-Institut, Kleine Schriften 22.) Vaduz, 1995. Verlag der Liechtensteinschen Akademischen Gesellschaft, 12–19. p.
- ³⁹ Art. XLII–L. BENDA I. 1957. 900–901. p.
- ⁴⁰ Art. XXII.
- ⁴¹ Art. XLIII.
- ⁴² Art. XXI.
- ⁴³ Art. XXI. és XLIII.

